

BOLŞEVİK İHTİLALİ SONRASINDA AFGANİSTAN ÜZERİNDE İNGİLİZ-RUS MÜCADELESİ

Dr. Mehmet KÖÇER

Fırat Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi

Özet: Afganistan üzerinde nüfuz kurma çabası içinde olan İngiltere ve Rusya I. Dünya Savaşı'nda birlikte hareket etmişlerdi. Ancak Rusların savaştan çekilmeleri ve Bolşevik İhtilali ile bu süreç sona ermişti. Bu iki ülke geçmişte olduğu gibi yeniden Afganistan üzerinde emperyalist faaliyetleri için mücadeleye girişmişlerdi.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Bolşevik İhtilali, emperyalizm

Abstract: England and Russia that tried to sovereignty about the Afghanistan have allied with each another. But with the Revolution of Bolshevik and the withdrawal of Russia from the war, this process had ended. This two country have tried again to dominate about Afghanistan as in the past.

Keyword: Afghanistan, Bolshevik's Revolution, Imperialism

Afganistan'da Emanullah iktidarı başlarken, Hindistan'daki İngiliz nüfuzuna sürekli karşı çıkan Rus Çarlığı yıkılmıştı. Bu gelişme İngilizleri, Afganlılara anlayışlı davranılması durumunda onların Bolşeviklere sıcak bakmayacağı düşüncesine itmişti. Bununla birlikte Bolşeviklerin bölgede güçlenmesi ve Emanullah'ın onlarla irtibat kurması İngilizleri endişeye sevk etmiş,¹ Emanullah ve Tarzi'nin Lenin'e ve Bolşevik Dış İşleri Bakanı'na yazdığı mektuplar² İngiliz endişelerinin haklı gerekçeleri olmuştu. Moskova'dan Taşkent'e giderken İngiliz ajanlarınca ele geçirilen bir telgraf, Bereketullah'ın Afganistan'da Moskova Merkez Hükümetince finanse edile-

¹ Çarlık Rusya'sının ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile birlikte, Orta Asya'da siyasi bir belirsizlik oluşmuş, Afgan-İran sınırında Hokand, Buhara ve Hive'de Rus kontrolünden kurtulmak için bağımsızlık hareketleri başlamıştı. Sovyet Rusya bu devletleri tekrar ilhak etmek için girişimlere başladığında, İngiltere de boşluktan istifade ederek bölgede avantajlı konuma geçmeye çalışmıştı. Bu amaçla Afganlılar ile Bolşevikler arasındaki komşuluk ilişkilerini bozmak isteyen İngilizler, bu girişimlerinden bir netice alamamışlardı. Bkz. N.D. Ahmad M.A. **The Survival Of Afghanistan 1747-1979**, Lahore, 1990, s. 176.

² Anthony Arnold, **Afghanistan The Soviet Invasion in Perspective**, Stanford, 1985, s. 9; Mehmet Saray, **Afganistan ve Türkler**, Ankara, 2002, s. 116.

cek bir devrim organize ettiğini belirtiyordu. Başka bir telgrafta da Bolşeviklerin Pencdeh'te ikâmet eden Afganlılara silah gönderdiği yazılıydı.³

Afgan Hükümetinin Bolşeviklerle kurduğu yakın ilişki, İngiliz-Afgan ilişkilerinde de yeni bir dönem başlatmış, İngiltere bölgedeki nüfuzunu kaybetmemek için Emanullah'a bazı tavizler verme eğilimine girmişti. III. İngiliz-Afgan savaşında yenilmemesine rağmen İngiltere'nin Afgan taleplerini kabul etmesinin sebebi buydu.⁴ Sonuçta Afganistan, askeri başarısından çok, Rusya ile İngiltere arasındaki rekabetten kaynaklanan avantajlar elde etmişti.⁵ Afganistan açısından sınırlar hala karışıktı ve saldırılar sürekli olarak devam ederken bu anlaşmada elde edilen kazanımlar umulabilecek olanın en iyisiydi. İngiltere ise Müslüman krallıklardan bir tanesine baş eğdirerek İslam dünyasının tepkisini çekmek istemiyordu. Diğer taraftan Afganistan'ın bağımsızlığını kabul etmemesi, Afganistan'ı İngilizlere karşı savaşında moral ve maddi destek bulmak için Rusya'ya yöneltebilirdi. Böyle stratejik bir konuma sahip Afganistan'ın Rusya'nın nüfuz alanına girmesine izin verilmezdi. Dahası Rusya Hindistan'daki Bolşevik propagandasına devam edebilmek için bu ülkeyi bir üs olarak kullanmak istiyordu.⁶

İngilizlerin Afganistan ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmasının ikinci önemli sebebi Orta Asya'daki Türkler ile Afganlıların Rusya ile ittifak kurması sonucu Asya'daki sömürgelerini kaybedebileceği endişesiydi.⁷ Rusya ise, Ekim İhtilali başarıya ulaştıktan sonra İngiltere'yi yeni Rus ideolojisinin dünyaya yayılmasının önündeki engel olarak kabul ediyordu. Nitekim Lenin, İngiltere'nin kolonisi olan doğu ülkelerini ideolojilerinin yayılabileceği hedef bölgeler arasında görmekteydi. Rus sınırları Hive, Buhara ve Afganis-

³ Sirdar İkbâl Ali Shah, **Modern Afghanistan**, London, 1938, s. 126-127; Bolşevikler bu amaçla Cemal Paşa'yı da Afganistan'a göndermişlerdi. Cemal Paşa Afgan Ordusunu modernize ederken hem de Hindistan'daki İngiliz karşıtı gruplara destek olacaktı. Bkz. Ludwig W. Adamec, **Afghanistan's Foreign Affairs to the Mid-Twentieth Century**, Tucson, 1974, s. 70.

⁴ Nancy Peabody Newell and Richard S. Newell, **The Struggle for Afghanistan**, London, 1981, s. 37.

⁵ Mehmet Saray, "Türkistan'da Rus-İngiliz Rekabeti", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, S. 34 (1983-84), s. 397-417.

⁶ Anuradha Sareen, **India and Afghanistan**, Delhi, 1981, s. 139; Rusya sadece İngiltere'nin Hindistan'daki hedefleri için değil aynı zamanda genel olarak Asya'daki çıkarlarına karşılık yoğun bir faaliyet içindeydi. Bu amaçla esasında hiçbir zaman tam güvenmediği Enver ve Cemal Paşaları aktif olarak kullanmaya çalışmıştır. Bkz. Abdul Ali Arghandawi, **British Imperialism and Afghanistan's Struggle for Independence 1914-21**, New Delhi, 1989, s. 274.

⁷ Salim Cönce, "Atatürk Döneminde Türk-Afgan Münasebetleri", Afganistan Üzerine Araştırmalar, İstanbul, 2000, s. 105.

tan'a dayanmış, sırada Hindistan vardı. Bu yüzden Afganistan'daki Bolşevik politikası, orayı İngiliz karşıtı bir propaganda üssü haline getirmektir. Diğer tarafta ise Emanullah, Bolşeviklerin İngiliz karşıtı politikasından faydalanmakta gecikmedi. Tahta gelişinin hemen akabinde, Hindistan'ın bağımsızlığı için mücadele edenlerden Bereketullah önderliğinde bir heyeti Rusya'ya gönderdi. Bereketullah aynı zamanda Rus Devrimi'nin hemen ardında İngilizlere karşı bir isyanı planlamak üzere Afganlılar ile Bolşevikler arasında bir tür arabulucu olarak görev yaparken, Rusya'nın önde gelen kişileriyle de yakın ilişkiler kurmuştu. O yüzden bu Afgan heyeti Moskova'da sıcak bir şekilde karşılandı.⁸

Afgan heyeti Rusya'da temaslarına devam ederken, İngilizler başından beri Emir'in Afganistan'ı bağımsızlaştırma hedefini gerçekleştirme konusunda Ruslar tarafından kışkırtılmış olduğunu düşünmekteydi. Emir'in İngilizlere karşı bir savaşa kalkıştığı sırada silah ve askerî erzak şeklindeki Rus yardımına güvendiği doğrudur. Buna rağmen Emanullah, savaşı başlatmadan önce Ruslardan herhangi bir yardım sözü almamıştı. Hatta, Moskova ile Taşkent arasında ele geçirilen bir mektuba göre; savaşın bitimine kadar hiçbir silahın gönderilemeyeceği açıkça ifade ediliyordu. Temmuz'da ele geçirilen bir mektupta da Afganistan Moskova'nın teknik yardım ve Kâbil'e uçak, bomba, tüfek gönderip gönderemeyeceğini bilmek istiyordu. Bu mektuba 14 Ağustos 1919'da Moskova'dan gelen cevapta, Afganistan'a silah yardımının Taşkent'in tren yolu ile iletişimi kurulur kurulmaz karşılığı olmaksızın gönderileceği belirtiliyordu. Bu da İngiltere ile savaşı sırasında Afganistan'a askerî nitelikteki hiçbir yardımın gönderilmemiş olduğunu ispatlamaktaydı.⁹

Bolşevikler de kendi sivil savaşlarıyla meşgul idiler. Ayrıca, bu sırada Sovyet Rusya ile Afganistan arasında yakın bir bağlantı da yoktu ve Ruslarla Emanullah, İngiliz güçleriyle kendi başlarına mücadele etmek zorundaydı. Bunun yanı sıra Rusların Afganlıların müttefiki olduğu resmi ağzardan ifade ediliyordu. Nitekim Muhammed Veli Han başkanlığındaki Afgan heyeti Ekim 1919'da, Moskova'da, Lenin ile görüştükleri¹⁰ zaman, Lenin Afganlıları sadece yakın zamanda olan bağımsızlık savaşındaki cesur mücadeleleri için değil, aynı zamanda gelecekte oynayacakları rolleri için de övüyordu.

Lenin Emanullah'ın göndermiş olduğu mektuba verdiği cevapta; Afganistan'daki özel Rus temsilciden Afganistan ile dostça anlaşmalar imzalarlarken her iki ülkeyi birbirinden ayırmış olan Birleşik Krallığa bir darbe vurmayı göz önünde tutmasını istediğini yazmaktaydı. İlişkilerin gelişmesinin bir sonucu olarak heyetin dönmesinden sonra Afganistan Taşkent'te ve

⁸ A. Sareen, *India and Afghanistan*, s. 146

⁹ L. W. Adamec, *Afghanistan's Foreign Affairs...*, s. 53; Alvin Z. Rubinstein, *Soviet Policy Toward Turkey, Iran, and Afghanistan*, Kitabın basım yeri ve tarihi yoktur., s. 126.

¹⁰ Louis Dupree, *Afghanistan*, Princeton, 1973, s. 443.

Buhara'da birer konsolosluk açtı. Ayrıca, Afganlılar, Kaşgar'a bir konsolos atamaya niyetli olduklarını ilan ettiler. Bu gelişmeler üzerine İngilizler, Afganistan'ın yavaş yavaş Rusya'ya doğru yöneldiğini açık bir şekilde gördü.

İngiliz Dış İşleri yetkililerine göre Asya'daki Sovyet politikası, dünya devrimine başlıca engel teşkil ettiği için İngiliz İmparatorluğu'nun yok edilmesini hedefliyordu. Bu hedef, Hindistan'ı imparatorluktan kopararak gerçekleştirilecekti. Hindistan'daki İngiliz yönetiminin temellerini kazımak için kullanılacak en uygun yer Afganistan'dı.¹¹

Rusya ile Afganistan arasındaki ilişkiler bu çerçevede seyrederken İngiltere, Bolşeviklerin Afganistan'daki çalışmalarından oldukça rahatsızdı ve Devlet Sekreteri, Hindistan Genel Valisi'nden Emir'i uyarmasını dahi istedi. Nitekim İngiliz Hükümeti'nin Afganistan'ı Sovyet sızmasına karşı koruyabilmek için askeri alanda yapabileceği fazla bir şey yoktu. Afganlılar üzerinde askerî baskı kurmak da söz konusu olamazdı. Afgan Hükümetini bu tutumundan caydırmak için Mayıs 1919'daki kısa süreli bombalamada olduğu gibi, Kâbil'i bombalayacak olurlarsa, bu ancak Afganlıları tümüyle Rusların tarafına itmeye yarayacaktı.¹²

İngiltere kendisine karşı oluşan Afgan-Rus ittifakını diplomatik çalışmalarla engellemeye çalışırken, Sovyet otoriteleri iki taraf arasındaki ilişkilerini daha da sağlamlaştırmak için, Eylül 1919'da resmî temsilcileri olarak Bravin'i Kâbil'e gönderdiler.¹³ Kasım ortalarında ortaya temel bir anlayış kondu. Bu anlayışa göre, Bolşevikler Afganistan'a Herat sınırının kuzeyindeki bir toprak parçasıyla beraber para, silah, cephane ve teknik eğitim desteği sunacaklardı. Buna karşılık Afganistan'dan, Bolşevik silahlarının ve özel görevlilerin propagandasının Hindistan'a ve Hindistan sınırındaki kabilelere ulaşması konusunda destek bekleniyordu. Şüphesiz Emanullah, Ruslarla dostça ilişkiler kurmak istiyordu fakat o, Bravin'in Hindistan'a İngiliz karşıtı ajanlar gönderme teklifini kabul etmeyi reddetti.

Bravin Afganistan'da iken Rus Türkistan'ındaki Doğu Propaganda Bürosu'nu güçlendirmeye başladı. Bu kurum için oradaki propaganda faaliyetini yürütmesi amacıyla bazı Müslümanlar toplatılmıştı. Bravin, daha fazla kişi toplaması için Abdurrahman'ı kendi ajanı olarak Kâbil'e gönderdi. Toplatılan bu kişiler, Hindistan Devrimci Basını için çalışmak üzere Taşkent'e gönderildi. Hindistan ve Afganistan için yetiştirilen temsilcilerin yerel dillerde eğitim gördükleri rapor ediliyordu. Bu faaliyetleri yakından takip eden İngilizler, Rusların Türkistan ve Afganistan'da çok iyi düşünülmüş bir propaganda yürüttüklerine inanıyorlardı. Ancak bu çabalar bir sonuca ulaşama-

¹¹ Ludwig W. Adamec, **Afghanistan 1900-1923**, Berkeley, 1967, s. 142-147; A. Sareen, **India and Afghanistan**, s. 147-149.

¹² L. W. Adamec, **Afghanistan 1900-1923**, s. 148-149.

¹³ Percy Sykes, **A History of Afghanistan, C. II.**, London, 1940, s. 287.

dı ve Bravin görevden alındı, yerine Suritz getirildi.¹⁴ Yahudi kökenli bir Rus olan Suritz, Sovyet Hükümeti'nde birçok önemli görevlere atanmıştı ve selefıyla karşılaştırıldığında çok ağır basıyordu.¹⁵ Mahendra Pratap, Acharya, ve Abdurrahman'ın eşlik ettiği Suritz Heyeti 26 Aralık 1919'da Kâbil'e ulaştı.

Mahendra Pratap Berlin'den dönerken Lenin'le görüşmüştü. Bu görüşmede Lenin, Emanullah ile bir dostluk anlaşması için müzakere yapmak üzere O'nu Büyükelçisi ile beraber Afganistan'a göndermeye karar verdi. Heyet kendisi ile beraber ileride Hindistan'a yapacakları aktarma için bir yığın propaganda malzemesi getirmişti. İki ülke arasında gelecekte kurulacak ilişkiler konusunda yapılan müzakereler eş zamanlı olarak Taşkent'te Türk Komisyonu ile ve Kâbil'de de Suritz Heyeti ile sürdürülecekti. Afganlılar topraktan kendileri için olabildiğince feragat edilmesi, para ve silah olarak yapılacak Bolşevik yardımı konularında oldukça tedirgin idiler. Öte yandan, Bolşevikler de Afganistan içine doğru serbest bir geçiş hakkını garantiye almayı temel amaçları sayıyordu. Bu serbest geçiş ile Hindistan'a ve Hindistan sınır kabilelerine ajan ve silah gönderilebilecekti. Ruslar, ayrıca Hindistan'daki propaganda çalışmasını kontrol edebilecek Bolşevik Konsolosluk Temsilcileri'nin Doğu Afganistan'ın çeşitli kasabalarında kalmalarının kabul edilmesini de istiyordu.¹⁶

İngilizler iki heyetin Afganistan'a ulaştığı haberi üzerine tekrar harekete geçtiler. Bu seferki yaklaşımları Afganistan'ın ekonomik durumuna destek olarak bölgeye yeniden nüfuz etmekte, çünkü ekonomik sıkıntıların Emir'i sonunda İngiltere'nin dostluğuna mecbur bırakacağı düşünülmüştü. Fakat bu raporları aldıktan sonra ve Afganlılarla Bolşeviklerin kademeli yaklaşmasını hissettikten sonra, Hindistan Hükümeti için gün geçtikçe etkisini artıran bu tehlikeyi yok saymak mümkün değildi.¹⁷ Hindistan Hükümeti de Afganistan'ın Bolşeviklerin etkisi altına girmesini engellemenin çok zor olduğunu görmüştü. Bu durumun önüne geçmek için Rus Hükümeti ile irtibata geçilmesi lüzumunu dış işleri bakanlığına bildirdiler. O sırada Rusya ile ticari bir anlaşma için yetkililer müzakerelerde bulunuyordu. Bu müzakerelerin siyasi amaçlarının başta geleni Rusya'dan Afganistan'a müdahale etmeme yönünde bir takım teminatlar almaktı.

¹⁴ Andre Bigo-Oliver Roy, **The War in Afghanistan**, London, 1988, s. 18.

¹⁵ A. Sareen, **India and Afghanistan**, s. 149-150

¹⁶ Vartan Gregorian, **The Emergence of Modern Afghanistan**, Stanford, 1969, s. 231-234.

¹⁷ İngilizler, Suritz'in Karahan'a 4 Kasım 1919 tarihinde gönderdiği telgrafı ele geçirdiği zaman daha da dehşete düştüler. Bu telgrafta şöyle deniyordu; "*Afganlıların İngilizlerle bağlantıları sadece bir taraftan Hindistan Hükümeti ile savaşı başlatırlarken Rusya'dan yardım elde etmek arzusuna dayanmaktadır.*" Bkz. A. Sreen, **Hindistan ve Afganistan**, s. 150-151

Afganistan'daki Bolşevik etkisinin yanı sıra, İngiliz-Afgan ilişkilerini büyük ölçüde etkileyen başka bir faktör de Hindistan Geçici Hükümeti üyelerinin çalışmaları idi. Almanya'nın yenilmesinden sonra, Hint Devrimcileri yardım için Sovyet Rusya'ya dönmüştü. Afganistan ile dostça ilişkiler kurmaya pek hevesli olan Bolşevikler, hemen Hintli devrimcilere döndüler. Fakat Mart 1920'de Kâbil'de, Hintliler arasında propagandalarını yaymak için takip edilecek metod konusunda bir bölünme ortaya çıktı. Mahendra Pratap ve Ubeydullah, Panislam propagandasını savunan partinin başını çekerken bunun karşısında Acharya, Abdurrahman ve onların takipçilerinin destekledikleri Bolşevik propaganda yanlıları bulunuyordu. Her iki parti arasında ciddi ayrılık sebepleri olmasına rağmen çok sayıda Bolşevik ve Geçici Hindistan Hükümeti broşürü kabilelere ait bölgelerden Hindistan'a gelmeye başladı ve ülkedeki Bolşevik lobisi güç kazandı. Öyle ki Hint ordularını isyana çağıran bir kitapçığın kopyaları Celalabad'dan Hindistan'a geliyordu.¹⁸

Sovyet Rusya tarafından yönlendirilen "Hindistanlıları kullanarak Afganistan'ı İngiliz karşıtı faaliyetlerin üssü olarak kullanma" planı asla hayata geçirilemedi. Zira Buhara'daki devrim Emir'in Bolşeviklere karşı tavrını değiştirdi.¹⁹ Emir bundan sonra onlara karşı daha dikkatli olacaktı. Emir'in Ruslara güvensizliği Hindistan'ı kurtarma planlarını bitirdi. 1921 Kasım'ında İngiliz-Afgan Anlaşması'nın imzalanması ile beraber, Rusların destek verdikleri herhangi bir İngiliz karşıtı plana karşı daha isteksiz oldu. İngilizler, altı aylık deneme süresinin bitiminde, Şubatta Afgan delegesini kabul edip etmeyecekleri sorunuyla karşı karşıya idiler. Eğer bir heyeti kabul ederlerse Afganlılara karşı hiçbir şey yapmayarak zayıf olduklarını göstermiş olacaktı. Afganlılar Afridi Kabileleri ile işbirliği yapmış, Bolşeviklerle anlaşmış ve Hint Devrimcilerine koruma sağlamışlardı. Öte yandan, eğer onlarla ilişki kurmayı reddederlerse, saldırgan bir tavır takınmak durumunda kalacaklardı ve Emir'e karşı kasıtlı bir halk hakareti sayılacak olan civar kabileler arasında bazı huzursuzluklar yaratacaktı. Zaman taarruz için uygun değildi. Bolşeviklerin Emir'i İran'a saldırmak için kendilerine katılmaya ikna etme tehlikesi vardı. Bolşevikler bu şekilde Emir'in Orta Asya'ya yönelik ihtiraslarını saptıracaklardı ve İngilizlerle arasını açacaklardı. Panislamizm hareketinin başarıya ulaşması halinde, Bolşeviklerin Emir'e İngilizlere saldırması için yardım edeceği anlaşılıyordu.²⁰

¹⁸ A. Sareen, **India and Afghanistan**, s. 154; W. K. Fraser-Tytler, **Afghanistan**, London, 1958, s. 198.

¹⁹ N. D. Ahmad M. A., **The Survival of Afghanistan 1747-1979**, Lahore, 1990, s. 176-177; Ralph H. Magnus, Eden Naby, **Afghanistan**, Oxford, 1998, s. 41.

²⁰ A. Sareen, **India and Afghanistan**, s. 157; Emanullah'ın Orta Asya'ya yönelik hayalleri için bkz. Arnold Fletcher, **Afghanistan**, New York, 1965, s. 201.

Afganistan'da bu gelişmeler yaşanırken, İngilizler sessiz kalmak ve Afganlıların tavırları dostça olana kadar beklemenin mümkün olmadığı kanaatine vardı. Sir Henry Dobbs, Afgan ve İngiliz Hükümetleri birbirinden uzak kaldıkça ve yüz yüze samimi bir tartışma ertelendikçe; iki taraf arasında daha fazla güvensizlik olacağını ve Kâbil'deki Bolşeviklerin propagandalarına çok daha fazla insanı inandıracaklarını söylüyordu. Bu yüzden Tarzi ile görüşmesi için bir İngiliz ajanının Kâbil'e gönderilmesini önerdi. Bu görüşmede, korkusuzca ve samimi bir şekilde İngiliz-Afgan ilişkilerinin tümünün üzerine gidilip bunları geliştirmenin yolları araştırılmıyordu.

Daha sonra kesin olarak ortaya çıktı ki, Afganlılar İngiliz dostluğunu kazanabilmek için Bolşeviklerden vazgeçmeyeceklerdi. Çünkü Afganlıların Bolşeviklerle dostluğu her şeyden daha çok İngilizleri korkutmaya ve onlardan taviz koparmaya yönelikti. Bu arada Curzon, Rusya'nın Afganistan'a yönelik politikalarından duyduğu rahatsızlığı 7 Eylül 1921'de Sovyet Hükümeti'ne yazdığı protestoda dile getirdi. Protestoda Curzon, Afganistan ile kurulan ilişkilerin İngiliz Hükümeti tarafından yakından takip edildiğini ve iki devlet arasındaki iyi ilişkileri bozabileceğini vurgulamıştı.²¹ Bu sebepten, koşullardaki değişikliklerin prensiplere bağlılıkla, fakat metot esnekliğiyle karşılanması gerektiği fikri savunuluyordu. İngilizlerin İran'da azalan ve Sovyetlerin Afganistan'da artan etkisi Emir'in işine yaradı. O'nun Bolşeviklere yakınlaşması İngiliz çıkarlarına karşı bir tehlikeydi ve artık göz ardı edilemezdi.²²

1921 senesinde Rusya İngiltere ile bir anlaşma yaparak Afgan bağımsızlığını tanıdı. İki ülke Durand Hattı'nı²³ sınır olarak kabul etti, buna ek olarak karşılıklı diplomatik temsilci göndermeyi kabul ettiler.²⁴ İngiltere Rusya'nın ajan provokatörlere ve onların çalışmalarına yardım etmesini istemiyordu ve bu yolda varılan anlaşmanın bozulmasını istemiyordu.

Sonuç olarak Çarlık Rusyası'nın çöküşü ve Rus baskısının kalkışı Afganistan'a III. İngiliz-Afgan Savaşı'nda ve sonraki barış sürecinde büyük bir avantaj sağlamıştı. Bu durum, askeri bir başarı olmaksızın Afganlıların bağımsızlıklarını elde etmelerine yol açmıştı. Emanullah modernleşme programıyla meşgulken, Sovyet işbirliği ve yardımı O'nun için çok önemliydi.

²¹ Sır Perey Sykes, *A History Of Afganistan*, London, 1940, s. 293.

²² A. Sareen, *India and Afganistan*, s. 158,162-163. Aslında bütün yakınlaşmaya rağmen Rusya hiçbir zaman İngiltere ile tek başına başa çıkamayacağı gerçeğini göz ardı etmemiştir. Bkz. Cyriac Maprayil, *Britain and Afganistan in Historical Perspective*, London, 1983, s. 49.

²³ Arnold Fletcher, "Afganistan: Highway of Conquest" *Current History*, June, 1950, s. 337; Bu hat bugün hâlâ Afganistan ile Pakistan arasındaki sınırı oluşturmaktadır. Bkz. A. Ahat Andican, *Değişim Sürecinde Türk Dünyası*, İstanbul, 1996, s. 399; Arnold Fletcher, "Afganistan: Highway of Conquest", *Current History*, June, 1950, s. 337.

²⁴ H.H. Smith, D. W. Bernier, v.d., *Area Handbook for Afganistan*, 1973, s. 52-55

Ancak Sovyet diplomasisinin Afganistan'ı kullandığı ve dostluğunda samimi olmadığı gerçeğini Afganlılar çok geç fark ettiler.

KAYNAKÇA

- ANDICAN, A. Ahat, **Değişim Sürecinde Türk Dünyası**, İstanbul, 1996.
- ARGHANDAWI, Abdul Ali, **British Imperialism and Afghanistan's Struggle for Independence 1914-21**, New Delhi, 1989.
- RUBINSTEIN, Alvin Z., **Soviet Policy Toward Turkey, Iran, and Afghanistan**, Kitabın basım yeri ve tarihi yoktur.
- BIGO, Andre – ROY, Oliver, **The War in Afghanistan**, London, 1988.
- ARNOLD, Anthony, **Afghanistan The Soviet Invasion in Perspective**, Stanford, 1985.
- SAREEN, Anuradha, **India and Afghanistan**, Delhi, 1981.
- FLETCHER, Arnold, **Afghanistan Highway of Conquest**, New York, 1965.
- FLTCHER, Arnold, "Afghanistan: Highway of Conquest" **Current History**, June, 1950. s.337-341.
- MAPRAYIL, Cyriac, **Britain and Afghanistan in Historical Perspective**, London, 1983.
- SMITH, H.H., BERNIER, D. W., v.d., **Area Handbook for Afghanistan**, ?, 1973.
- DUPREE, Louis, **Afghanistan**, Princeton, 1973.
- ADAMEC, Ludwig W., **Afghanistan 1900-1923**, Berkeley, 1967.
- ADAMEC, Ludwig W., **Afghanistan's Foreign Affairs to the Mid-Twentieth Century**, Tucson, 1974.
- SARAY, Mehmet, **Afganistan ve Türkler**, Ankara, 2002.
- SARAY, Mehmet, "Türkistan'da Rus-İngiliz Rekabeti" , **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, S. 34 (1983-84), s. 397-417.
- AHMAD, N. D., **The Survival of Afghanistan 1747-1979**, Lahore, 1990.
- NEWELL, Nancy Peabody and NEWELL, Richard S., **The Struggle for Afghanistan**, London, 1981.
- SYKES, Percy, **A History of Afghanistan, C. II.**, London, 1940.
- MAGNUS, Ralph H., NABY, Eden, **Afghanistan**, Oxford, 1998.
- CÖHÇE, Salim, "Atatürk Döneminde Türk-Afgan Münasebetleri", Afganistan Üzerine Araştırmalar, İstanbul, 2000. s. 103-148.
- SHAH, Sirdar Ikbali, **Modern Afghanistan**, London, 1938.
- GREGORIAN, Vartan, **The Emergence of Modern Afghanistan**, Stanford, 1969, s. 231-234.
- FRASER-TYTLER, W. K., **Afghanistan**, London, 1958.